

ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Էկոլոգիական հիմնախնդիրների լուծման այլընտրանքային տարբերակների թվին պետք է դասել արտահանման քաղաքականության փոփոխությունը: Ներկայումս շրջակա միջավայրի անբարենպաստ վիճակն ավելի է սրվում բնությունատար, բնությունաավերիչ արտահանման քաղաքականության պատճառով: Դա վերաբերում է ԱՊՀ երկրների, այդ թվում՝ ՌԴ արտահանման պոտենցիալին, հավասարապես նաև Հայաստանի Հանրապետությանը:

Հայաստանի Հանրապետության արտահանման պոտենցիալի ճնշող մասը բաժին է ընկնում բնական ռեսուրսներին կամ դրանցից ստացված արտադրանքին: 2009թ. հանրապետությունից արտահանված 710.2 մլն դոլարի նյութերից և արտադրանքի 79 տոկոսից ավելին բաժին էր ընկնում բնական ռեսուրսներին և բնությունատար արտադրանքին: Արտակարգ մեծ է արտահանման ծավալներում հանքաքարի խարամի և մոխրի տեսակարար կշիռը՝ 16.3 տոկոս, սև և գունավոր մետաղներինը (պղինձ, ալյումին, անագ)՝ 31.1, բնական կամ արհեստական թանկարժեք կամ կիսաթանկարժեք քարերինը և թանկարժեք մետաղներինը՝ 14.8 տոկոս: Չգալի են նաև աղի, ծծմբի, սվաղման նյութերի, քարի ու ցեմենտի, ապակու, կերամիկական և ապակե իրերի, հանքային վառելանյութերի, նավթի և նավթամթերքի, բիտումային միջոցների, մոմանյութերի, ինչպես նաև այլ ոչ թանկարժեք մետաղների, մետաղակերամիկայի, դրանցից պատրաստված իրերի արտահանման տեսակարար կշիռը՝ 6.9 տոկոս:

Ներկայումս բնական միջավայրի վրա բեռնվածությունը հնարավոր է զգալիորեն կրճատել արտահանման քաղաքականության փոփոխման հաշվին, նվազեցնելով բնությունատար արտադրանքը և վերականգնելով բարձր տեխնոլոգիատար և գիտելիքահեղուք, բարձրարժեք արտադրանքների արտադրությունը, ստեղծելով նոր գիտատար ճյուղեր: Նման ճյուղերի (արտահանվող արտադրանքի) տեսակարար կշիռը ներկա պահին չի գերազանցում ընդհանուր արտահանվող արտադրանքի ծավալի 20-22 տոկոսը, մինչդեռ կան բոլոր նախադրյալները դրա տեսակարար կշիռը 45-50 տոկոսի հասցնելու համար:

Առանձնահատուկ նշանակություն է ստանում ՀՀ-ում հացահատիկի ներկրման խնդիրը: Դրա ծավալները մոտ ապագայում որոշ չափով կարելի է կրճատել դրսից բարձր բերքատու սորտերի ներկրման, չցանվող տարածքների մի մասը հացահատիկի տակ դնելու, դաշտում բերքահավաքի ժամանակ բերքի կորուստների կանխմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման, մշակության նոր, առաջադիմական տեխնոլոգիաների կիրառման շնորհիվ: Թերևս ճիշտ կլինի նաև գյուղատնտեսության մեջ կառուցվածքային փոփոխությունների իրականացումը և այնպիսի արժեքավոր մշակաբույսերի տարածությունների ավելացումը, որոնց համար ՀՀ-ն ունի առավել նպաստավոր պայմաններ և որոնք միավոր տարածությունից առավել մեծ եկամուտ և բարձր զբաղվածություն են ապահովում:

Նման ռեսուրսախնայողական փոփոխությունները թույլ կտան հանրապետության ժողովրդական տնտեսության կառուցվածքը վերակառուցել այն հաշվով, որ կրճատվեն բնական ռեսուրսների արտահանվող ծավալները և բարելավվի երկրի էկոլոգիական իրավիճակը:

**Նվազ թափոններով և ռեսուրսախնայողական տեխնոլոգիաների
զարգացումը, տեխնոլոգիական փոփոխություններ**

Էկոնոմիկայի զարգացման էկոլոգացման հաջորդ ուղղությունը նվազ թափոնային և

ռեսուրսախնայողական տեխնոլոգիաների լայն զարգացումն է: Եթե էկոլոգիական հիմնախնդիրների լուծման այլընտրանքային տարբերակները հիմնականում կապված են մակրոմակարդակի կամ ճյուղային մակարդակի հետ՝ համալիրներ, հատվածներ, ճյուղեր և այլն, ապա նվազ թափոնային և ռեսուրսախնայողական տեխնոլոգիաների զարգացումն ավելի շուտ տարածաշրջանային բնույթ է կրում և կապված է տնտեսական մակրոմակարդակի հետ՝ արտադրամասեր, ձեռնարկություններ, տարաբնույթ ձեռնարկությունների խումբ միևնույն տարածքում:

ՄԱԿ-ի Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողովի նյութերում և շրջակա միջավայրի պահպանության բնագավառում համագործակցության գծով 1979թ. խորհրդակցությունում ընդունված «Նվազ թափոնային և անթափոն տեխնոլոգիաների մասին» հայտարարագրում նվազ թափոնային և անթափոն տեխնոլոգիան ներկայացվում է որպես գիտելիքների, մեթոդների ու միջոցների գործնական կիրառում այն հաշվով, որ մարդու պահանջմունքների շրջանակներում ապահովվի բնական ռեսուրսների առավել ռացիոնալ օգտագործում և շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը:

Ասածից հետևում է, որ «նվազ թափոնային տեխնոլոգիան լուծում է երկակի խնդիր. բնական հումքի և դրա վերամշակումից ստացված նյութերի առավել օգտագործում և մյուս կողմից՝ շրջակա միջավայրի պաշտպանություն տարբեր տեսակի աղտոտումներից, ինչպես նաև թափոններից:

Նվազ թափոնային և ռեսուրսախնայողական տեխնոլոգիաների զարգացման նպատակն է ստեղծել փակ տեխնոլոգիական շղթա, ամբողջությամբ օգտագործելով ստացվող հումքը և չմշակված թափոնները, որոնք դուրս են այդ շղթայի շրջանակներից: Դա մի փորձ է՝ վերարտադրելու բնական փուլերը, քանի որ կենսոլորտը փակ համակարգ է, որտեղ բոլոր տարրերը փոխկապակցված են և պայմանավորում են մեկը մյուսին: Ժամանակակից տեխնոգեն էկոնոմիկան հանդիսանում է բաց համակարգ, որտեղ ստացված համեմատաբար ոչ մեծ քանակությամբ արտադրանքը հսկայական ծախսեր է պահանջում և ուղեկցվում է մեծ թափոններով: Օտարված ամբողջ բնական ռեսուրսների հաշվով ներկայումս վերջնական արդյունքը (արտադրանքը) կազմում է նրա 2-4%-ը, իսկ մնացած մասը թափոններ են (խարամ, դատարկ հումք և այլն):

Մարդկությունը ճանաչում է համեմատաբար փակ էկոհամակարգեր: Դա գյուղատնտեսությունն է, ավելի ճշգրիտ՝ բնամթերային գյուղատնտեսությունը, որտեղ թափոնները նվազագույնն են: «Բուսաբուծություն-անասնաբուծություն» համակարգը այստեղ նվազագույնի է հասցնում թափոնների քանակը՝ ուտիլիզացնելով դրանք ճյուղի ներսում: Բուսաբուծությունն անասնաբուծությանն ապահովում է կերերով, ինչպես նաև վերամշակման մնացորդները (ջարդված հատիկ, ժոմ և այլն), իսկ անասնաբուծությունը բուսաբուծությանն ապահովում է բերրիության և էկոլոգիական տեսակետից խիստ կարևոր օրգանական պարարտանյութերով: Արդյունքում ստացվում է նյութերի փոքրիշատե փակ շրջապտույտ գյուղատնտեսության ներսում:

Ավանդական տեխնոլոգիաների լրիվ փոխարկումը նվազ թափոնային և ռեսուրսախնայողականների թույլ կտա աստիճանաբար անցնել բաց արտադրական համակարգերից (ռեսուրսների ազատ մուտքով և թափոնների ելքով) դեպի կիսաբացը, որի դեպքում մասնակիորեն օգտագործվում են արդյունահանած նյութերը և մաքրվում թափոնները: Ապա անցում կկատարվի լրիվ վերամշակման փակ համակարգերի՝ ստացված արտադրանքի լրիվ վերամշակմամբ և թափոնների ուտիլիզացումով (օգտագործումով), որի դեպքում լիովին դադարում է շրջակա միջավայրի աղտոտումը: Նման տրանսֆորմացիան փոխում է հենց իրեն՝ տեխնոլոգիական սկզբունքը: Ներկա տեխնոլոգիաների մեծ մասում պայքարը աղտոտման և թափոնների դեմ տեղի է ունենում գործնականորեն արդեն վերջին տեխնոլոգիական փուլում՝ ֆիլտրեր, մաքրող կայանքներ և այլն (ուղղակի բնապահպանական միջոցառումներ): Անգլերենում նման տեխնոլոգիաները պատկերավոր կերպով անվանում են «Խողովակի ծայրի տեխնոլոգիաներ» (end of pipe technology): Ի տարբերություն սրանց, նվազ թափոնային տեխնոլոգիաների դեպքում ստեղծվում են նոր ցիկլեր, կապեր (հանգույցներ) բուն տեխնոլոգիական գործընթացի ներսում:

Նման տեխնոլոգիական փոխակերպումների համար վճռորոշ նշանակություն ունի գիտատեխնիկական առաջընթացը: Միայն դրա նվաճումների հիման վրա կարելի է ապահովել անցումը ավանդական ռեսուրսատար տեխնոլոգիաներից դեպի նվազ թափոնային և անթափոն տեխնոլոգիաների: Նման անցումը թույլ կտա իջեցնել շրջակա միջավայրի ծանրաբեռնվածությունը, հատկապես տարածաշրջանային մակարդակով: Ժամանակակից տեխնոլոգիաները, փոխարինելով հին բնությունատարներին, հնարավորություն են տալիս պակասեցնել մշակվող հանքավայրերը, սպագայի համար պահպանելով բնական ռեսուրսների սպառվող, չվերականգնվող պաշարները:

Նվազ թափոնային տեխնոլոգիաների առավելության մասին են խոսում հետևյալ փաստերը: Ներկայումս, անկատար տեխնոլոգիաների պատճառով արդյունահանումից հետո հողում է մնում նավթի պաշարների մինչև 70, ածխի՝ 30, երկաթահանքի 20 տոկոսը և այլն:

Արտադրության նվազ թափոնային համակարգերի ձևավորման հեռանկարային մոտեցում կարող են լինել տարածքային արտադրական համալիրները, որոնք լայն հնարավորություններ ունեն առանձին փակ արտադրական ցիկլերով օգտագործելու ուղեկցող արտադրանքը և թափոնները: Այդ նպատակի իրագործման համար անհրաժեշտ է գտնել միջոցներ և ուղիներ՝ վերականգնելու գործող ձեռնարկությունները: Հնացած, ֆիզիկապես և բարոյապես մաշված սարքավորումների և տեղակայանքների փոխակերպումը նոր, ավելի կատարյալ սարքավորումներով թույլ կտա ստանալ էական տնտեսում բազմաթիվ ռեսուրսների, ներդրումների գծով, ինչպես նաև բարելավել արտադրանքի որակը և այլն:

Ուղղակի բնապահպան միջոցառումներ

Շրջակա միջավայրի պահպանության ավանդական եղանակներ են ուղղակի բնապահպան միջոցառումները: Ըստ էության դրանք հանդիսացան գործնականում առաջին պատասխանը էկոնոմիկայի տեխնոգեն զարգացման արդյունքում բնության դեգրադացմանը: Արդյունաբերության և գյուղատնտեսության կողմից բնության շահագործումը ցանկություն առաջացրեք տարբեր բնույթի մաքրող կառույցների, ֆիլտրերի միջոցով մեկուսացնել, անջրպետել էկոհամակարգերը տեխնոլոտից՝ ի հաշիվ պահպանվող բնական տարածքների ստեղծման, կատարելագործել թափոնների թաղման և պահեստավորման համակարգը, վերականգնել խախտված հողերը և այլն: Ներկայումս բնապահպանական տարբեր ծրագրերում և պլաններում այդ միջոցառումներին զգալի ուշադրություն է դարձվում ամբողջ աշխարհում: Սակայն այդ բոլորը միայն փորձ է պայքարելու տեխնոգեն զարգացման հետևանքների դեմ, մինչդեռ անհրաժեշտ է վերացնել պատճառները:

Այդուհանդերձ, այժմ և հետագայում ուղղակի բնապահպանական միջոցառումների դերը բավականաչափ բարձր կլինի: Խոսքը պետք է գնա բոլոր միջոցառումների խելամիտ սինթեզի մասին կայուն էկոլոգո-տնտեսական զարգացմանն ուղղված բոլոր միջոցառումներում՝ այդ կազմավորման երեք ուղղություններում: Դժբախտաբար այսօրվա տեխնոլոգիական մակարդակը թույլ չի տալիս միայն այլընտրանքային տարբերակների կամ նվազ թափոնային տեխնոլոգիաների միջոցով վերացնել արտադրության զարգացման արդյունքում առաջացած բացասական էկոլոգիական հետևանքները: Այս դեպքում դեռևս երկար ժամանակ հարկ կլինի շրջակա միջավայրը պահպանել ավանդական պաշտպանական բնապահպանական միջոցառումներով:

Ուղղակի բնապահպանական միջոցառումների շարքում արժե առանձնացնել նաև գործնականորեն «հավերժները»: Կենսաբազմազանության պահպանման հիմնախնդիրը պայմանավորված է շատ բուսական ու կենդանական տեսակների անհետացման հետ, էնդեմիկ տեսակների գոյատևումը (տեսակներ, որոնք գոյություն ունեն միայն որոշակի տեղանքում), անհրաժեշտ է դարձնում ընդլայնել պահպանվող տարածքները՝ արգելոցներ, ազգային պարկեր և այլն: Միայն այս ձևով կարելի է փրկել արագ անհետացող կենդանիների և բույսերի բազմաթիվ տեսակներ: Եվ Հայաստանը, որն իր շատ փոքր տարածքում աչքի է ընկնում եզակի տեսակներով, մեծ գործ ունի կատարելու: Հանրապետությունում 2009թ. հուլիսի 1-ի դրությամբ կար 229.9 հազար հեկտար հատուկ պահպանվող տարածքներ, 31.7 հազար հեկտար հատուկ նշանակության հողեր: Կան 26 պետական արգելավայրեր՝ 111.7 հազար հեկտար մակերեսով:

Հանրապետության էկոնոմիկայի աղքատիկ ռեսուրսները և ներդրումներն անհրաժեշտ են դարձնում էկոլոգատնտեսական քաղաքականության մեջ այս կամ այն ուղղությամբ առաջնայնություն տալը:

Ներկայումս առավել տարածված պահանջ է բնապահպանական նպատակով կատարվող ծախսերի կտրուկ ավելացումը: Ընդ որում, հաճախ համեմատություն է կատարվում ստուգելու նաև նման ծախսերի բաժինը էկոնոմիկայում կատարված ընդհանուր ներդրումներում, համախառն ազգային արդյունքում և այլն:

Սակայն նույնիսկ այս դեպքերում բնապահպանական ծախսերի տակ հասկացվում են միայն ուղղակիորեն բնապահպանական նպատակներով կատարվող ծախսերը: Սակայն թերևս ավելի ճիշտ կլիներ առաջին հերթին այդ ծախսերի տակ հասկանալ կառուցվածքային վերակառուցմանն ուղղված կապիտալ ներդրումները, նվազ թափոնային տեխնոլոգիաների զարգացումը, և միայն դրանից հետո, երկրորդ հերթին, ուղղակի բնապահպան միջոցառումների հատկացվող ծախսերը:

Նման մոտեցման դեպքում անիմաստ է դառնում բնության պահպանությանն ուղղված պահանջվող ներդրումների մեծության մասին հարցը: Ֆինանսավորելով էկոնոմիկայի ռեսուրսախնայողական կառուցվածքի վերակառուցումը, հասնելով դրա էկոլոգացմանը, դրանով իսկ նվազագույնի է հասցվում տնտեսական տեխնոգեն զարգացման նեգատիվ հետևանքները:

АРМАН ДАНИЕЛЯН

*Соискатель Института экономики
имени М. Котаняна НАН РА*

ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА НА МАЛОЕ И СРЕДНЕЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В РА

Нынешний финансово-экономический кризис является самым жестоким за последние десятилетия. Его последствия проявляются в стремлении предпринимательского сообщества к минимизации возможных рисков в связи с пессимистическими оценками ближайших и среднесрочных перспектив экономического развития. Сужение потребительского рынка и сокращение объема продаж, наряду с уменьшением ликвидности предприятий, повлияет на малое и среднее предпринимательство. Положение МСП в достаточной степени усугубляется ухудшением условий доступа к краткосрочному и долгосрочному кредитованию.

Малое и среднее предпринимательство является одним из индикаторов надежности финансовой системы, устойчивости бизнеса, движения денежных потоков, а в ближайшей перспективе и трансграничного движения капитала. В этой связи меры, направленные на совершенствование финансового механизма развития малого и среднего предпринимательства, позволят сохранить социальную стабильность на рынке труда, создать условия и стимулы для повышения эффективности, конкурентоспособности и активации малого и среднего предпринимательства, использовать шансы на обновление и модернизацию, снизить излишнюю бюджетную нагрузку на государство, расширить стимулирование в рамках государственно-частного партнерства, внедрить новые коммерческие инициативы. Эти меры, направленные на развитие источников собственных активов малого и среднего предпринимательства, позволят увеличить финансовые инструменты, при которых повысится уровень налоговых платежей, увеличится объем финансовых ресурсов государства, произойдет влияние в науку дополнительных инвестиций, заработает потенциал малого и среднего предпринимательства для создания новых рабочих мест.